

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΥΝΘΕΤΙΚΟΥ-ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΤΙΚΟΥ
ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΣΚΕΨΗΣ
ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ-ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΟ ΣΧΗΜΑ
ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΔΙΑΚΑΡΔΙΚΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Γ.Δ πζΚ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

1. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

α. Γενικά

‘Η κοινωνική πρωτοκαθεδρία τῆς ἀστικῆς τάξης δέν κράτησε πολύ, ὅν τή μετρήσουμε μέτρα τάξης παγκόσμιας ιστορίας· ἐπί πλέον ἡ ἀστική τάξη συγχύτατα ἀναγκάσθηκε νά τή μοιρασθεῖ με ἄλλες τάξεις καὶ μέ σόλλα στρώματα — σέ μερικές χῶρες μέ τά πάντοτε ισχυρά κατάλοιπα τῆς ἀριστοκρατίας ἐκ καταγωγῆς, σέ ἄλλες μέ ἀνεξάρτητους ἀγρότες καὶ τέλος δλο καὶ περισσότερο μέ τό ὄργανωμένο ἔργατικό κίνημα στό πλαίσιο τῆς διαμορφούμενης μαζικῆς κοινωνίας καὶ μαζικῆς δημοκρατίας. ’Αντίστοιχα σύντομο στάθηκε τό διάστημα τῆς πρωτοκαθεδρίας τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὅποιος ἐπίσης ποτέ καὶ πουθενά δέν ἐπιβλήθηκε σέ ἀμιγή μορφή καὶ σ’ ὅλοκληρο τό πολιτισμικό φάσμα, παρά ἐξ ἀρχῆς καταπολεμήθηκε ἀπό διάφορες πλευρές. ’Η αἰτία τούτης τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτισμικῆς ἀμφιρρέπειας, πού χαρακτηρίζει τήν ἀστική ἐποχή, μαντεύεται εὔκολα. ’Η ἀστική τάξη ἥταν ἡ πρώτη στήν ιστορία πού σύνδεσε τή δική της ἀξίωση κυριαρχίας μέ τό προγραμματικό αἴτημα γιάς δύνοιγμα τῆς κοινωνίας καὶ ἐλεύθερη ἐκδίπλωση τῶν ἀνταγωνιστικῶν της δυνάμεων. Τό φαινομενικό παράδοξο ἥταν λοιπόν ὅτι ἡ ἀστική κυριαρχία ἥταν δυνατή μονάχα στό πλαίσιο μιᾶς κοινωνίας πλουραλιστικῆς ἀπό οἰκονομική, κοινωνική καὶ ἰδεολογική ἀποψη. Φυσικά ἡ ἀστική τάξη προσπαθοῦσε ὅσο γινόταν νά κρατήσει τόν πλουραλισμό αύτόν στά δρια πού ἥσαν ἀπολύτως ἀπαραίτητα γιά τή λειτουργία τοῦ συστήματος, δύμως αύτό μόνον ἐν μέρει καὶ μόνο προσωρινά μποροῦσε νά τό πετύχει. ’Ο ἐλεύθερος συγαγωνισμός ἐντός μιᾶς κατ’ ἀρχήν ἀνοιχτῆς κοινωνίας, ἡ ὅποια δέν γνώριζε πιά τούς κληρονομικούς, νομικούς καὶ ἐθιμικούς φραγμούς ἀνάμεσα στίς κοινωνικές τάξεις τοῦ ancien régime, ἀνέπτυξε τή δική του δυναμική καὶ λογική, ἔτσι ὥστε ἀπό τούς κόλπους τοῦ ἴδιου ἔχείνου πλουραλισμοῦ, ὁ ὅποιος ἥταν ἀπαραίτητος

γιά τήν ἐκδίπλωση τῆς κοινωνικῆς καί πολιτικῆς δραστηριότητας τῆς ἀστικῆς τάξης, ὀναγκαστικά βγῆκαν οἱ ἔχθροί τῆς ἀστικῆς τάξης καθώς καί τοῦ ἀστικοῦ ἥθους καί ἔθους. Ἡ ἀστική τάξη δημιούργησε τήν παιδεία καί τήν καλλιέργεια μέ τή σύγχρονη ἔννοια ως κοσμικό ὑποκατάστατο τοῦ ἰδεολογικῶν μονοπωλίου τῆς θεολογίας, ὅμως ἀκριβῶς γι' αὐτό ἔπρεπε νά διακηρύξει τήν αὐτονομία καί τήν πολυμορφία τῆς πολιτισμικῆς σφράγιδας κι ἔτσι νά καταστήσει δυνατή, μερικές φορές μάλιστα νά ἐνθαρρύνει καί ἐν πάσῃ περιπτώσει νά ἀνεχθεῖ, τήν ἐλεύθερη σκλαπτυζη ἀντιαστικῶν δυνάμεων καί ἴδεῶν μέσα στήν ἵδια τούτη σφράγιδα. Ἡ ἐλεύθερη ἀγορά τῶν πολιτισμικῶν ἀγαθῶν ὑπῆρχε ἐξ ἵσου καί γιά τούς ἔχθρούς τῶν ἀστικῶν ἀξιῶν καί τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ καί δέν ἦταν δυνατόν οὔτε νά καταργηθεῖ οὔτε νά περιορισθεῖ ἀποφασιστικά χωρίς νά ἐπηρεασθεῖ ἀρνητικά ἡ δομή καί ὁ τρόπος λειτουργίας ἀκριβῶς ἐκείνης τῆς κοινωνίας, ἡ ὅποια σέ μεγάλο βαθμό ἐδραζόταν σέ ἀστικές ἀξίες καί ἀστικά πολιτισμικά ἀγαθά. Ἀπό τήν ἀντινομία τούτη, πού ρίζωνε μέσα στόν ἴδιο τόν τρόπο τῆς ὑπαρξής της, ἡ ἀστική τάξη δέν μπόρεσε νά ἀπαλλαγεῖ ποτέ.

"Οπως ἥδη ἡ ἀριστοκρατία ἐκ καταγωγῆς, ἔτσι καί ἡ ἀστική τάξη ἔχασε τόν ἔλεγχο τοῦ πολιτισμικοῦ τομέα ἐν ὅσῳ ὀκόμα κρατοῦσε λίγο-πολύ στά χέρια της τούς μοχλούς τῆς οἰκονομίας καί τῆς πολιτικῆς· καί ὅπως τμήματα τῆς ἀριστοκρατίας πρίν ὀκόμη ἀπό τόν κοινωνικό της ἔκπεσμό ἐνίσχυαν κατά τρόπο ἐπιδεικτικό καί αὐτάρεσκο πολιτισμικά προϊόντα στρεφόμενα ἐναντίον τῆς ἵδιας τῆς ἀριστοκρατίας, ἔτσι καί μερικοί ἀστοί, πού ἥθελαν νά δείξουν ὅτι ὀκολουθοῦν τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἔπαιξαν τόν ρόλο Μακήνα ἀπέναντι σέ καλλιτέχνες κάθε ἄλλο παρά εύνοϊκά διατεθειμένους πρός τήν ἀστική κλίμακα ἀξιῶν καί τήν ἀστική αἰσθητική. Ἡ ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμικοῦ, αἰσθητικοῦ καί ἥθικοῦ κανόνα διεξάχθηκε ταυτόχρονα ἀπό πολλές πλευρές καί τάσεις, οἱ ὅποιες συμφωνοῦσαν βέβαια στήν ἀντίθεσή τους πρός τίς ἀστικές κανονιστικές ἀρχές, ἀλλά κατά τά ἄλλα ἥσαν ἐξαιρετικά ἐτερογενεῖς ἀπό ἀποψη μορφῆς καί περιεχομένου καί ἐπί πλέον τίς περισσότερες φορές ἐσωτερικά διασπασμένες. "Ἐνας λόγος γι' αὐτό ἦταν βέβαια ὁ συνθετικός χαρακτήρας τοῦ ἴδιου τοῦ ἀστικοῦ κανόνα: οἱ ποικιλόμορφες διαστάσεις, ἡ ἐπόψεις τῆς σύνθεσης πρόσφεραν ἵσαριθμους ἐπιθετικούς στόχους καί ἡ σύνθεση μποροῦσε νά καταλυθεῖ καθώς ὁ κάθε ἀντίπαλος της ἀποσποῦσε ἀπό τό "Ολο ἔνα ἐκάστοτε διαφορετικό στοιχεῖο, τό αὐτο-

μοῦσε καί τό ἔστρεφε ἐναντίον τοῦ "Ολου, δίνοντάς του νόημα ἐντελῶς ἄλλο ἀπό ἔκεινο πού εἶχε ώς συστατικό τῆς ἀρχικῆς σύνθεσης. "Ετοι π.χ. ἐπιστρατεύθηκαν ἀπό ἐκάστοτε διαφορετικές ἀντιαστικές τάσεις ή σύγχρονη τεχνική ἐναντίον τῆς ὀνθρωπιστικῆς παιδείας, ή αἰσθητική ἐναντίον τῆς ἡθικῆς, τό αἴσθημα καί ή ζωή ἐναντίον τῆς ἐργασίας καί τῆς οἰκονομίας, ή φύση ἐναντίον τοῦ πολιτισμοῦ κτλ., πράγμα πού ἔπληττε καίρια τήν ἀστική συνθετική-ἐναρμονιστική ἐπιδίωξη κατά τρόπο ἐκάστοτε διαφορετικό καί μέ ἐκάστοτε διαφορετικά μέσα. 'Η ποικιλομορφία ή καί ριζική ἐτερογένεια τῶν ἐπιθέσεων ἐνόντια στήν ἀστική σύνθεση ὀφείλεται ὅμως καί σ' ἐναν ἄλλο λόγο πού γίνεται ἐμφανής μονάχα ὅταν ἀνασκοποῦμε τήν πορεία στό σύνολό της. Μέ τίς ἐπιθέσεις αύτές διαμορφώθηκε βαθμιαῖα ἔκεινο τό σχῆμα σκέψης, τό ὅποιο βαθμιαῖα ὑποκατέστησε τό ἀστικό καί προετοίμασε τήν (ἰδεολογική) μετάβαση στή μαζική δημοκρατία. Δέν θά ήταν σέ θέση νά κάμει κάτι τέτοιο ὃν δέν εἶχε συλλάβει προκαταβολικά καί ἐκφράσει μέ ἐπάρκεια στοιχεῖα πού προσδιορίζουν σέ μεγάλη ἔκταση —ὅσο κι ὃν παραλλάζονται ή ἐκχυδαίζονται— τή σκέψη καί τή ζωή τῆς τεχνολογικά ἔξελιγμένης καί μαζικά καταναλωτικῆς μαζικῆς δημοκρατίας. Γιά νά τό ποῦμε ἄλλιως: ή ἐσώτερη ἐτερογένεια τῶν ἐπιθέσεων ἐνόντια στό ἀστικό σχῆμα σκέψης ἀνταποκρίνεται —πάντοτε στήν ἀνασκοπική θεώρηση τῆς ὅλης ἔξελιξης— στήν ἐσωτερική ἐτερογένεια τῆς σκέψης καί τῆς ζωῆς τῆς μαζικῆς δημοκρατίας. Προτοῦ συζητήσουμε τό ζήτημα ποιά εἶναι τά μεγάλα, ὃν καί ἀντίθετα μεταξύ τους μοτίβα, τά ὅποια ἐπιστρατεύθηκαν ἐνόντια στήν ἀστική σύνθεση καί τελικά τήν γκρέμισαν, πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι οἱ δημιουργοί τους —εἴτε ήσαν καλλιτέχνες καί λογοτέχνες εἴτε φιλόσοφοι καί ἐπιστήμονες— πολέμησαν βέβαια συχνά τήν ἀστική τάξη καί τίς ἀξίες της, ὅμως δέν εἶχαν σαφή συνείδηση τοῦ ὅτι μέ τά λόγια καί τίς πράξεις τους προετοιμάζουν τόν δρόμο τοῦ κοινωνικοῦ καί πολιτικοῦ ἔκείνου μορφώματος, τό ὅποιο ἐμεῖς σήμερα γνωρίζουμε ώς τήν τεχνολογικά ἔξελιγμένη καί μαζικά καταναλωτική μαζική δημοκρατία. Στόν βαθμό πού προαισθάνθηκαν ὄρισμένες πλευρές ή ὄρισμένα γνωρίσματα αύτοῦ τοῦ μορφώματος ἐνσωμάτωσαν τίς προαισθήσεις τους σέ ούτοπιες ἐντελῶς διαφορετικῆς ἐμπνεύσεως, καί κατά πάσα πιθανότητα θά ἔμεναν ἔκπληκτοι ὃν μάθαιναν σέ ποιά κοίτη ἔσπρωξε ή ιστορία τίς προσπάθειες καί τά σχέδιά τους. 'Η ἐτερογονία τῶν σκοπῶν στάθηκε καί στήν περίπτωση αὐτήν ἀμείλικτη: στόν ἀγώνα ἐ-

νάντια στήν άστική σύνθεση διαμορφώθηκε ἐνα σχῆμα σκέψης, τό δύο τέθηκε στήν ύπηρεσία σκοπιμοτήτων και πραγματικοτήτων διαφορετικῶν ἀπό ὅσες ἐπηρέασαν ἄμεσα τή διαμόρφωσή του. Τό ἀποφασιστικό ἴστορικό κριτήριο γιά νά ἀποτιμήσουμε τή σχέση τῶν δημιουργῶν τούτου τοῦ σχήματος σκέψης πρός τήν τεχνολογικά ἔξελιγμένη και μαζικά καταναλωτική μαζική δημοκρατία εἶναι ἐπομένως ὅχι τό ὃν αὐτοί θά σιασθάνονταν ἀηδία ἡ ἐλξη γιά μιά τέτοια μορφή κοινωνίας, ἀλλά τό ὃν ἀποδιάρθρωσαν τό ἀστικό σχῆμα σκέψης, διαμορφώνοντας ἐνα ἄλλο πού ὀνταποκρινόταν στίς οὐσιαστικές ὀνόγκες τῆς μεταστοιχῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας.

"Αν τώρα θελήσουμε νά συνοψίσουμε τίς ποικιλόμορφες ἐπιθέσεις, οι δύο επιχειρήθηκαν ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αι. ἐνάντια στήν άστική σύνθεση, γύρω ἀπό τούς βασικούς, ὃν και φαινομενικά ἐκ διαμέτρου ἀντίθετους ἐνοιολογικούς πόλους, τότε προκύπτει ἡ ἔξης εἰκόνα: ἀπό τή μιά μεριά ἀντιπαρατίθεται στήν ἀνθρωπιστική, τή συναφή μέ τό στατικό κλασσικό ἰδεῶδες, ἔποψη τούτης τῆς σύνθεσης μιά λατρεία τῆς σύγχρονης τεχνικῆς μέσα στήν ξέφρενη δυναμική της, πού σαρώνει τίς σίγουρες γιά τόν ἔαυτό τους παραδόσεις ἡ τήν πεπατημένη τοῦ ἀστικοῦ τρόπου σκέψης και ζωῆς ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἐνάντια σέ ὅτι θεωρεῖται ως καπιταλιστικός χυδαῖος ύλισμός και ως καταστροφή τοῦ γνήσιου και πηγαίου ἀπό τήν ποταπή δύναμη τοῦ χρήματος ύμνεῖται τό μυθικό, τό ἄχρονο, τό ἀρχέγονο, τό ἔξωτικό καθώς και ἡ δημιουργικότητα ἐνός πνεύματος πού ύπακούει σέ νόμους διαφορετικούς ἀπό ἐκείνους τοῦ οἰκονομικοῦ ύπολογισμοῦ ἡ τοῦ κοντόθωρου ἀστικοῦ ἥθικισμοῦ. 'Ανάμεσα στίς δύο τοῦτες θεμελιώδεις ὀντιαστικές τοποθετήσεις ύπαρχουν πολλές και ρευστές μεταβάσεις, ἐφ' ὅσον μάλιστα και οἱ δύο τους δέν ἐκπροσωποῦνται πάντοτε ἀπό τούς ἴδιους ὀφθαλμοφανεῖς φορεῖς, ἀλλά ἐμφανίζονται σέ διάφορους καλλιτέχνες, λογοτέχνες και στοχαστές σέ ἐκάστοτε διαφορετική μίξη. Αύτό ἔξηγει και τή δυσκολία μας νά σύρουμε μιά σαφή διαχωριστική γραμμή ἀνάμεσα στόν λογοτεχνικό-καλλιτεχνικό μοντερνισμό και στά ρεύματα πού συνήθως χαρακτηρίζονται ως πρωτοπορία. "Αν ἐπιτρέπεται ἐδῶ νά ἐπιχειρήσουμε grosso modo ἐνα διαφορισμό, τότε πρέπει νά πούμε ὅτι ἡ πρωτοπορία μᾶλλον τείνει νά καταγράφει ἡ νά ἐπιτελεῖ τή συντριβή τῆς ἀστικῆς σύνθεσης, μέ τή χαρούμενη πεποίθηση ὅτι ἔτσι προσφέρεται ἡ εύκαιρια μιᾶς θαρραλέας και ζωντανῆς νέας ἀρχῆς πέρα ἀπό τίς φιλισταϊκές συμβάσεις και τίς καθησυχαστι-

κές βεβαιότητες τῆς ἀστικῆς φρόνησης καί λογωσῆς, ἐνῶ ὁ λογοτεχνικός-καλλιτεχνικός μοντερνισμός βιώνει καί θεωρεῖ τήν κρίση τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ ως κρίση τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς ἀνθρωπότητας γενικά, τήν κατάρρευση τῶν ἀστικῶν ἀξιῶν καί ἀντιλήψεων περὶ εὐρυθμίας καί τάξεως ως κατακρήμνιση στό χάος τῆς ὀνταρχίας καί τοῦ μηδενισμοῦ· ἀντίστοιχα εύδοκιμεῖ στούς κύκλους του ἡ λαχτάρα γιά θαλπωρή στούς κόλπους εὐρύτερων καί ἀδιάφθορων ἐνοτήτων, ὅπως π.χ. τῆς ἑνότητας τοῦ μύθου, τῆς θρησκείας, τοῦ ἔξιδανικευμένου παρελθόντος ἡ τοῦ ἔξωτικοῦ παρόντος. Ἀπενοντίας, ἡ πρωτοπορία διόλου δέν συμπαθεῖ τίς μεσαιωνικές ἀρμονίες καί τά ἀγροτικά ἡ ἔξωτικά εἰδύλλια, ἔχει τοποθέτηση θύραθεν ἡ ἀθεϊστική, καί στόν βαθμό πού ἀναζητᾷ τήν οὐτοπίαν. τή χτίζει στό μέλλον χρησιμοποιώντας μέ ἐμπιστοσύνη τίς δυνατότητες τῆς σύγχρονης τεχνικῆς καί ἔχοντας κατά νοῦ τίς ἀνάγκες τῶν μεγάλων μαζῶν. "Ωστε ἐδῶ οἱ αἰσιόδοξοι κοινωνικοί καί ἔξισωτικοί τόνοι ἥχοιν πολύ ἐντονότερα ἀπ' ὅτι στόν λογοτεχνικό-καλλιτεχνικό μοντερνισμό, ὅπου ἡ βαθειά ριζωμένη ἀπαισιοδοξία συμβάδιζε μ' ἐναν ἐλιτισμό, ὁ ὅποιος δέν σήμανε ἀξίωση καθοδήγησης τῶν μαζῶν, ὅπως π.χ. τό φουτουριστικό αἴτημα μιᾶς κυβέρνησης τῶν μεγαλοφυῶν καί τῶν καλλιτεχνῶν, ἀλλά ἀντίθετα ἀπέφευγε κάθε ἐπαφή μέ τό profanum vulgus. Φυσικά ὑπῆρχαν στούς κόλπους τοῦ λογοτεχνικοῦ-καλλιτεχνικοῦ μοντερνισμοῦ, ὅπως καί στούς κόλπους τῆς πρωτοπορίας, σημαντικές διαφορές γνώμης ως πρός τό πῶς πρέπει νά ὅρισθεῖ τό περιεχόμενο τοῦ ἐκάστοτε διαγραφόμενου ἀντιαστικοῦ ἴδεώδους (π.χ. «τοῦ» μύθου ἡ «τῆς» τέχνης) καί ἐπίσης ως πρός τήν ἱεράρχηση τῶν ἀντιαστικῶν στόχων καί ἀξιῶν. Ἡ ἑτερογένεια τοῦ περιεχομένου καί ἡ ποικιλομορφία τῶν θέσεων πού στρέφονται ἐνάντια στήν ἀστική σύνθεση δέν ἐμπόδισε ὡστόσο τήν κοινή τους δράση, ἐφ' ὅσον ἡ σύνθεση τούτη πληττόταν κάθε φορά σέ ἄλλο σημεῖο· ὀκριβῶς ἡ ἐπιλογή αύτοῦ τοῦ σημείου καί ἡ συναφής μέ τήν ἐπιλογή τούτη ἴδιαίτερη, ἀλλά πάντως ἀντιαστική ἀξιολογική ἐπιλογή χώριζε τούς ἐπιτιθέμενους μεταξύ τους. "Ἐνα παράδειγμα ἀπό τόν χῶρο τῆς πρωτοπορίας μπορεῖ νά διασαφήσει τούτη τήν κοινότητα τῆς δράσης παρ' ὅλη τήν ἀντίθεση τῶν ἐπί μέρους θέσεων. "Οταν οἱ σουρρεαλιστές μιλοῦν περιφρονητικά γιά τήν ἐπιστήμη καί τήν τεχνική, τό κάνουν ἐπειδή θέλουν νά παραμερίσουν ὅλες τίς μορφές ὀρθολογικότητας, ὅσες κατά τή γνώμη τους συνδέονται ἀπό τήν ούσια τους μέ τόν ἀστικό habitus· καί ὅταν οἱ φουτουριστές ἐνθουσιάζονται

μέ τό ψυχρό ἐπιστημονικό πνεῦμα καί μέ τήν ὄρμή τῆς σύγχρονης τεχνικῆς, συνδέουν μέ τόν ἐνθουσιασμό τους αὐτόν ἀντιλήψεις καί ἐπιθυμίες πού ἀντιτίθενται ἐξ ἵσου στήν ἀστική ἔνοια τῆς ὄρθιολογικότητας, θέλουν δηλαδή μέ τή βοήθεια αὐτοῦ τοῦ πνεύματος καί αὐτῆς τῆς τεχνικῆς νά θραύσουν τά ὅρια τοῦ common sense καί τῆς πληρκτικῆς φρόνησης, νά δαμάσουν ὀκρατίες καταστάσεις καί νά ζήσουν μέσα στόν κίνδυνο, ὅπως ἐπίσης καί νά θεμελιώσουν μάν αἰσθητική ριζικά διαφορετική ἀπό τήν κελασσικιστική.

Αναφέραμε ἡδη ὅτι τά δύο μεγάλα καί ἔτερογενή (τόσο ἀπό ἄποψη λογική ὅσο καί ἀπό ἄποψη περιεχομένου) πλέγματα σκέψης, τά ὅποια ἔσφιξαν στή λαβίδα τους τήν ἀστική σύνθεση, προδιέγραψαν καί προετοίμασαν τίς δύο βασικές ἐπόψεις τῆς σκέψης καί τῆς ζωῆς τῆς τεχνολογικά ἐξελιγμένης καί μαζικά καταναλωτικῆς μαζικῆς δημοκρατίας. Ὅπως θά δοῦμε διεξοδικότερα (κεφ. IV, 2-3), οἱ δύο τοῦτες, ἐξ ἵσου ἀνταγωνιστικές μεταξύ τους ἐπόψεις εἶναι ἀφ' ἐνός ἡ τεχνική ὄρθιολογικότητα, ἡ ὅποια λειτουργεῖ ξέχωρα ἀπό ὀνθρωπιστικές μεριμνες καί ἡ ὅποια καθιστᾶ δυνατή καί συντηρεῖ τή μαζική παραγωγή ὑλικῶν ἀγαθῶν σέ ὅλους τούς προσοδοφόρους τομεῖς, καί ἀφ' ἔτέρου ἥδονιστικές στάσεις καί ἴδεολογίες αὐτοπραγμάτωσης, οἱ ὅποιες συχνότατα συνυφαίνονται μέ κάθε λογῆς μυστικισμούς καί ἐξωτισμούς καί ἐνισχύουν τή μαζική κατανάλωση τῆς μαζικῆς παραγωγῆς, παραμερίζοντας τίς προγενέστερες ἥθικές ἀναστολές. Ὁ πυρήνας ἡ ἡ πρώτη ὑποτύπωση τούτων τῶν ἴδεολογιῶν αὐτοπραγμάτωσης στή συνύφανσή τους μέ τό μυθικό, τό ἀρχέγονο ἡ τό ἐξωτικό στοιχεῖο βρίσκεται ἡδη σ' ἔνα ἀπό τά δύο παραπάνω πλέγματα σκέψης. Στή διαμόρφωση τῶν κατευθυντήριων μοτίβων συνέβαλον ἐδῶ συμπληρωματικά τόσο ὁ λογοτεχνικός-καλλιτεχνικός μοντερνισμός ὅσο καί ἡ πρωτοπορία. Καί ἀπό τίς δύο πλευρές καταπολεμήθηκε ἡ ἀστική σύνθεση Λόγου καί ἐμπειρίας (στό γνωστικό ἐπίπεδο) ἡ Λόγου καί ψυχορμήτων (στό πρωκτικό-ἥθικό ἐπίπεδο). Στό πλαίσιο τῆς ριζικῆς ἀμφισβήτησης τῶν ἀξιώσεων ὄρθιολογικότητας τῆς ἀστικῆς ἐπιστήμης —ἀμφισβήτησης πού ἔγινε ὅλο καί ἐντονότερη στίς τελευταῖς δεκαετίες τοῦ 19ου αι., γιά νά ἐμφανισθεῖ προγραμματικά γύρω στό 1900— ὁ ἐπιστημονικός τρόπος σκέψης κακίσθηκε ως προϊόν ἐνός ρηχοῦ ἐμπειρισμοῦ καί συνάμα μιᾶς ὀκαμπτης νοησιαρχίας. Τοῦ ἀντιπαρατέθηκε ὅχι μόνον ἡ πιό εύκαμπτη καί πιό διεισδυτική γνωστική ὕστατητα τῆς ἐνόρασης, ἀλλά καί μιά ὅλη ἔννοια τῆς ἐμπειρίας, ἥτοι ἡ στοιχειωσή

δυναμική ἔκείνου πού σύμφωνα μέ τίς ἀστικές ιεραρχήσεις ἀποτελοῦσε τά κατώτερα στρώματα τῆς ψυχῆς. Ὁ ὑποβιβασμός τῆς ἐπιστήμης δέν εἶχε λοιπόν νόημα ἀπλῶς γνωσιοθεωρητικό, ἀλλά συμβάδιζε μέ τήν ἀντικατάσταση τῆς ἀστικῆς εἰκόνας γιά τόν ὄνθρωπο μέ μιάν ὅλη, ή ὅποια ἀπό τήν πλευρά της ἀνταποκρινόταν σέ μιά κοσμοει-
 κόνα διαφορετική ἀπό ἔκείνη τῆς ἀστικῆς ἐπιστήμης· γιατί μέ τήν ἴδια
 ἔννοια καί στήν ἴδια ἔκταση πού ὁ ὄνθρωπος ἔμοιαζε νά κατέχεται ἀπό
 τό δαιμονικό, τό νοσηρό ή τό αἰσθησιακό-διεστραμμένο στοιχεῖο, φαι-
 νόταν καί ὁ κόσμος νά διέπεται ἀπό μυστικές καί μυθικές δυνάμεις.
 Ὁ μύθος, πού μετά ἀπό σχετικῶς μακρά παραμονή στό περιθώριο τῆς
 ιστορίας τῶν ἴδεων τιμᾶται καί πάλι ἀπό τόν λογοτεχνικό-καλλιτε-
 χικό μοντερνισμό, ἀναλαμβάνει τώρα τήν ἀποστολή νά ἀντικαταστή-
 σει τίς ρηγές ἐπιστημονικές ἔξηγήσεις τῆς νόησης μέ καλύτερες καί
 νά συναρμόσει ξανά σέ δργανική ἐνότητα τό σύμπαν, τό ὅποιο εἶχε
 θρυμματισθεῖ ἐξ αἰτίας τῆς συντριβῆς τῶν ὀρθολογικῶν νομοτελειῶν
 καί αἰτιοτήτων. Ταυτόχρονα ἀπευθύνεται στή βαθύτερη καί πιό ἀρ-
 χέγονη διάσταση τῆς ὄνθρωπινης ψυχῆς γιά νά τήν κινητοποιήσει καί
 νά τήν κάμει νά μιλήσει. Ὁ μύθος τοῦ κόσμου ή ή ψυχή μποροῦσαν
 βέβαια νά ἔξουσιάζονται ἀπό κάτι δαιμονικό ή ζοφερό, ἐξ ἵσου δυνατή
 ήταν ὅμως ή κυριαρχία τοῦ ἐκ καταγωγῆς καλοῦ καί ἀδιάφθορου, πού
 ἐκθειαζόταν σέ ούτοπικά, ἔξωτικά ή εἰδυλλιακά σχεδιογραφήματα.
 Καί οἱ δύο αὐτές μορφές τοῦ μυθικοῦ στοιχείου βρίσκονται πάντως
 ἐξ ἵσου μακριά ἀπό τή σταθμισμένη καί σταθμίσιμη ἀρμονία, ή ὅποια
 μποροῦσε νά ἀναλυθεῖ στά στοιχεῖα τῆς καί κατόπιν νά ἀνασυγχροτη-
 θεῖ ἀπ' αὐτά· ἐδῶ ἔλειπαν ἐντελῶς τόσο ὁ ἐσωτερικός δομικός νόμος
 τῆς ἀστικῆς σύνθεσης ὃσο καί τό ἀστικό ἰσοζύγιο Λόγου καί ψυχορ-
 μήτων. Ἀπεναντίας, τόν τόνο τόν ἔδινε ὅτι σύμφωνα μέ τά ἀστικά
 κριτήρια ήταν ἀνορθολογικό, στοιχειακό, πρωτογενές καί ἐπομένως
 ἀστάθμητο ή καί δυνητικά ἐκρηκτικό καί ἐπικίνδυνο· ὅκομα κι ὃν
 τοῦτο ἐδῶ κρυσταλλωνόταν σέ μορφές πού μέσα στή χάρη καί στήν
 ὑλαρότητά τους φαίνονταν ἀπολλώνειες, ώστόσο κάτω ἀπ' αὐτό τό
 ἐπίχρισμα ζοῦσε καί μακρόταν τό διονυσιακό στοιχεῖο. Μιάν ἴδιαίτερα
 σημαντική ἀνάμεσα στίς πολλές του μεταμορφώσεις γνώρισε τό μυ-
 θικό-ἀρχέγονο ή ἀνορθολογικό-διονυσιακό στοιχεῖο στήν ντανταϊστική
 καί σουρρεαλιστική πρωτοπορία, ὃπου κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς
 ψυχαναλυτικῆς διδασκαλίας ὑμνήθηκε ώς ἐλεύθερος συνειρμός, φαντα-
 σία ή ὄνειρο, ἐνῶ συνάμα ή ὀνοκάλυψη τῆς λειτουργίας του μέσα στήν

ψυχή συνδέθηκε μέ τό αίτημα τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν καταπιεσμένων ψυχικῶν δυνάμεων καί τῆς ἀποδέσμευσης τῆς δημιουργικότητας τοῦ ἀτόμου. "Οχι τυχαῖα οἱ ἴδεες τοῦτες —καί πάλι ἀνάμικτες μέ διάφορους ἀνορθολογισμούς καί ἔξωτισμούς— ἐπανανοκαλύφθηκαν ὀχριβῶς ἀπό τὴν πολιτισμική ἐπανάσταση τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 καί τοῦ 1970 καί ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στή διαμόρφωση τῆς ἴδεολογίας τῆς αὐτοπραγμάτωσης (κεφ. IV, 4).

Στήν ἀστική σύνθεση ἀντιπαρατάχθηκαν ὅμως ὅχι μόνο τό μιθικό καί τό ἀνορθολογικό, ἀλλά καί οἱ φαινομενικοί τους ἀντίποδες, δηλαδή ἡ τεχνική καί ἡ μηχανή. Αύτό βέβαια τό ἔκαμπαν μόνον ὄρισμένα, ἀλλά σημαντικά ρεύματα τῆς πρωτοπορίας, τά δποια στόν νηφάλιο πραγματισμό καί στίς αὐστηρές ἀρχές δόμησης τῆς μηχανῆς ἔβλεπαν τή χειροπιαστή ἀντίθεση πρός ὅτι θεωροῦσαν ἀστικό συναισθηματισμό, καί ἐπί πλέον ἓνα αἰσθητικό πρότυπο ἀξιομέμητο σέ ὀλόκληρο τό πεδίο τῆς τέχνης· ἡ ἀστική ἐναρμόνιση τοῦ ὥραίου καί τοῦ ἡθικοῦ θά ἔπρεπε λοιπόν νά ἀντικατασταθεῖ ἐδῶ ἀπό τό πρωκτικό καί τό χρήσιμο στήν ἀπρόσωπη λιτότητά τους. 'Ασφαλῶς, ἡ βιομηχανία καί ἡ τεχνική κατεῖχαν τή θέση τους μέσα στήν ἀστική σύνθεση, ἐφ' ὅσον ἐκπροσωποῦσαν τήν κοσμική ἀξίωση κυριάρχησης τῆς φύσης, ὅμως ἐδῶ θεωροῦνταν ὡς προϊόντα τῆς ἀστικῆς-ἐπιστημονικῆς ὄρθολογικότητας, καί ἐπί πλέον πλάι τους βρισκόταν τό κλασσικό-ἀνθρωπιστικό ἰδεῶδες ἐν μέρει ὡς συμπληρωματικό καί ἐν μέρει ὡς διορθωτικό στοιχεῖο. Χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ἡ τέχνη πού στρεφόταν γύρω ἀπό τά μεγάλα ἀστικά θέματα —ἀπό τή φύση καί τήν (έξιδανικευμένη) ιστορία ἵσαμε τήν οἰκογένεια καί τόν ἀνθρωπό στήν ἀτομικότητά του— ποτέ δέν εἶχε θεματοποιήσει ὅμεσα καί συστηματικά τή βιομηχανία καί τήν τεχνική ἡ τή στενότερη καπιταλιστική ἐποψη τῆς ἀστικῆς ζωῆς. 'Εν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἐπιδιωκόμενη ἀπό τό ἀστικό παιδευτικό ἰδεῶδες σύνθεση ἀνθρωπισμοῦ καί φυσικῆς ἐπιστήμης στάθηκε μᾶλλον βραχύβια: διαλύθηκε ἡδη στήν πορεία τῆς δεύτερης βιομηχανικῆς ἐπανάστασης, ὅταν ἡ τεχνική φανέρωσε βαθμιαῖα τίς ἐπαναστατικές της συνέπειες καί ἔκαμε ἀναπόδραστη τή μετάβαση τοῦ καπιταλισμοῦ σέ ὄργανωτικές μορφές πού ἔσπαζαν τό πλαίσιο τῆς οἰκογενειακῆς ἐπιχείρησης, ἐνῶ συνάμα ἐγκαίνιαζόταν καί ἡ μετάβαση ἀπό τή μαζική κοινωνία στή μαζική δημοκρατία. 'Η μοντέρνα τέχνη ἐπιχείρησε κάτω ἀπ' αύτές τίς συνθῆκες μιά σύνδεση πνεύματος καί τεχνικῆς, ριζικά διαφορετική ἀπό τήν ἀστική σύνθεση ἀνθρωπιστικῆς

καί τεχνικῆς παιδείας. Μέ τήν ἀποκοπή της ἀπό τό ἀστικό κοσμοθεωρητικό πλαίσιο ἡ σύγχρονη τεχνική ἔγινε δρατή στή γεωμετρική της γυμνότητα, ώς ἔργο ἡ ἐκδήλωση ἐνός σκληροῦ, ἀρρενωποῦ καί ἐλεύθερου ἀπό συναισθηματισμούς πνεύματος, τό ὅποιο μέσα στή δίψα του γιά δράση ζητοῦσε ἐναντίον χῶρο ἐκδίπλωσης πέρα ἀπό τήν ἀστική σύνδεση τῆς ὁρθολογικότητας μέ τήν ἡθική καί τοῦ πολιτισμοῦ μέ τή φύση. Γιατί ἡ μηχανῆ δέν ἀποτελοῦσε μίμηση τῆς φύσης, ἀλλά τήν ὑπέρβασή της μέσω τοῦ πνεύματος, τό ὅποιο στήν κυριαρχική του αὐτονομία διόλου δέν αἰσθανόταν ὑποχρεωμένο νά ὑποκλιθεῖ μέ δέος μπροστά σέ φυσικά ἡ κλασσικά πρότυπα καί κανονιστικές ἀρχές. 'Η λατρεία τῆς μηχανῆς ἀπό μέρους τῆς πρωτοπορίας στρεφόταν λοιπόν δχι μόνον ἐνόντια στήν αἰσθητική ἀρχή τῆς μίμησης τῆς φύσης, ἀλλά ἐξ ἵσου καί ἐναντίον τοῦ (στενά συνδεδεμένου μέ τούτη τήν ἀρχή) κλασσικοῦ ἴδεώδους — καί ἐν γένει ἐναντίον τῶν ἀστικῶν ἀντιλήψεων περί ἀρμονίας, γούστου καί ὕφους ἡ τεχνοτροπίας, καθώς καί ἐναντίον τῆς ἀστικῆς μανίας γιά παιδεία καί καλλιέργεια. Μᾶς φαίνεται σάν προφητικό ὄραμα τῶν μορφῶν ζωῆς τῆς μαζικῆς δημοκρατίας ὅταν ἀκοῦμε τούς ἴδιους ἐκείνους φουτουριστές, πού τόση ἔμφαση δίνουν στή λατρεία τῆς μηχανῆς, νά συνηγοροῦν ταυτόχρονα γιά τήν κατάργηση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σχολείων καί τήν ἐνίσχυση τῆς τεχνικῆς παιδείας καί τοῦ ἀθλητισμοῦ.

'Η ἐξύμνηση τῆς μηχανῆς ἀπό μέρους τῆς πρωτοπορίας στηριζόταν σ' ἔνα κοινωνικό ἴδεωδες διαφορετικό ἀπό τό ἀστικό καί συνάμα σέ μιάν αἰσιόδοξη πίστη στήν πρόοδο, ἡ ὅποια μέσα στόν ἐνθουσιασμό της γιά τό vivere pericolosamente καί μέσα στό εἰκονοκλαστικό της μένος ἀφήνε ξοπίσω της τήν ἀστική ἀντίληψη γιά τήν ἐνότητα προόδου καί τάξης. "Οχι μικρότερη ἀντιαστική ἐπίδραση ἀπό τούτη τήν αἰσιόδοξη πίστη στήν πρόοδο, πού τή μεθοῦσε τό ὄραμα τοῦ μέλλοντος, ἀσκησε ἐν τούτοις καί ἡ ἀντίθετη τοποθέτηση, δηλαδή ἡ ἀπαισιοδοξία γιά τό μέλλον τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ὅποια βέβαια εύδοξιμησε κυρίως στούς κύκλους τοῦ λογοτεχνικοῦ-καλλιτεχνικοῦ μοντερνισμοῦ καί δχι στούς ἐκπροσώπους τῆς πρωτοπορίας. 'Ο ἐμβληματικός ὄρος «παρακμή» ἔμφανισθηκε ἥδη στούς προδρόμους τοῦ μοντερνισμοῦ, δηλαδή σέ ἐποχή ὅπου βρισκόταν στό ἀποκορύφωμά της ἡ αὐτοπεποίθηση τῆς ἀστικῆς τάξης ώς πλάστη τῆς ἱστορίας, καί στρεφόταν ἐναντίον τῆς ἀστικῆς ἴδεας τῆς προόδου, ἀπό τήν ὅποια ὁ αἰσθητικός μέ τήν ἐλιτίστικη συνείδηση ἥθελε νά διαχωρίσει τή θέση του γιά

δύο λόγους: ἀπό τή μιά ἐπειδή ἀπεχθανόταν τή φιλισταϊκή ὀνάργη γιά σιγουριά καί ἐπομένως θεωροῦσε τήν πρόοδο ως πονηρό τέχνασμα τοῦ ἀστοῦ, ὁ ὅποιος ζητοῦσε πρόσθετη θαλπωρή σέ δῆθεν βεβαιότητες γιά τήν πορεία τῆς ιστορίας· καί ἀπό τήν ὄλην ἐπειδή τήν ἰδέα τῆς προόδου, παρ' ὅλες τίς ad hoc τροποποιήσεις καί παραλλαγές της, τή συμμερίζονταν ἐξ ἵσου οἱ ἀστοί, οἱ δημοκράτες καί οἱ σοσιαλιστές, πράγμα πού φαινόταν νά πιστοποιεῖ τόν ἀγοραϊο της χαρακτήρα. Ἀκριβῶς αὐτή ἡ ὀντισσοσιαλιστική αἰχμή τῆς παρασκιασῆς ἰδεολογίας καί διάθεσης ἔκανε σέ κατοπινότερη ἐποχή, ὅταν ὁ ἔχθρος ἐκ τῶν κάτω ἔγινε ίσχυρός, τιμήματα τῆς ἀστικῆς τάξης εὔεπίφορα πρός αὐτήν· τοῦτο τό χειρονός, πάλι, δημιούργησε στήν ἀριστερή πλευρά τοῦ πολιτικοῦ καί φιλολογικοῦ φάσματος τήν προπαγανδιστικά χρήσιμη ὀπτική ἀπάτη ὅτι οἱ παρασκιμίες αἰσθητικούτες εἶχαν ἐξ ἀρχῆς διατυπώσει ἰδέες «ἀστικές-όντιδραστικές». Πιό ἐνδιαφέρον γιά μᾶς εἶναι ὅμως κάτι ὄλλο. Ἡ ἰδέα τῆς παρασκιασῆς δέν διευκρινίζοταν βέβαια λεπτομερειακά ἀπό τήν ἀποψή τῆς φιλοσοφίας τῆς ιστορίας, ὅμως μποροῦσε νά συνδεθεῖ τόσο μέ μάν ἀσυνάρτητη καί ἀποσπασματική εἰκόνα τῆς ιστορίας, ἡ ὅποια δέν ἐπέτρεπε πρόοδο νοούμενη νομοτελειακά, ὅσο καί μέ τή νοσταλγία γιά ἐνα λίγο ἡ πολύ μακρινό παρελθόν, τό ὅποιο ἀποτελοῦσε τήν παραστατική ὀντίθεση πρός τό παρασκιασμένο παρόν. Μερικές φορές τοῦτο τό παρελθόν χανόταν στούς ἀρχέγονους χρόνους τοῦ μύθου ἡ στίς περιοχές τοῦ πρωτόγονου καί τοῦ παιδικοῦ, ἔτσι ὥστε ἐναντίον τῆς ἀστικῆς ἰδέας τῆς προόδου μποροῦσαν νά στραφοῦν ταυτόχρονα τόσο ἡ διαπίστωση τοῦ παρασκιασμένου παρόντος ὅσο καί τό μυθικό-ἀρχέγονο στοιχεῖο. "Ο, τι στό πλαίσιο τῆς ἀστικῆς ἰδέας τῆς προόδου λειτουργοῦσε ως κατώτατη βαθμίδα τῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης ἀποκτοῦσε ἔτσι ἀνώτερη περιωπή καί θέση, ὅπότε τό σχῆμα τῆς φιλοσοφίας τῆς ιστορίας ὀντιστρεφόταν ὀλοκληρωτικά μέ πολεμική πρόθεση. Ἡ πολεμική ὀξυνόταν ὅταν ἡ παρασκιή οὔτε καν γινόταν ἀντικείμενο παραπόνων ἡ μομφῶν, παρά ὀνοσηρυσσόταν σέ κατάσταση ὅπου μπορεῖ κανείς νά ζήσει ἀπολαυστικά καί νά αύτοκαταστραφεῖ χωρίς μετάνοιες καί χωρίς αὐτοοικτιρμούς ἡ ἀστικές ἡθικές προκαταλήψεις.

Μέσα στόν πνευματικό κόσμο τῆς μοντέρνας καί τῆς πρωτοποριακῆς τέχνης καί λογοτεχνίας ἡ ἀστική σύνθεση χτυπήθηκε λοιπόν ταυτόχρονα ἀπό τά ὀντιτιθέμενα σύφρα τοῦ μύθου ἡ τοῦ ἀνορθολογικοῦ στοιχείου καί τῆς τεχνικῆς ἡ τῆς μηχανῆς, τῆς παρασκιασῆς καί τῆς

είκονοκλαστικής αἰσιοδοξίας. 'Η ίδια διάταξη προέκυψε ὅταν θεματοποιήθηκε ἡ ἴδια ἡ ἔνοια τῆς τέχνης, ὅπότε ἐναντίον τῆς ἀστικῆς ἀντίληψης γιά τόν χαρακτήρα καί τήν ἀποστολή τῆς τέχνης ἐπιστρατεύθηκαν ἀπό τή μιά ὁ καθαρός αἰσθητικισμός καί φορμαλισμός κι ἀπό τήν ἄλλη τό αἴτημα κατάλυσης κάθε μορφῆς καί κατάργησης τῆς τέχνης. 'Ο αἰσθητικισμός πήγαζε, ἐξ ἵσου ὅπως καί ἡ λατρεία τῆς μηχανῆς, ἀπό τήν αὐτονόμηση καί τήν ἀπολυτοποίηση ἐνός στοιχείου, τό ὅποιο βέβαια εἶχε ληφθεῖ ὑπ' ὅψιν μέσα στήν ἀστική σύνθεση — ἄλλωστε γιά πρώτη φορά μέσα στήν ἀστική κοινωνία ὀναγρεύθηκε ἡ τέχνη ἰσότιμη ἀδελφή τῆς φιλοσοφίας καί τῆς ἐπιστήμης —, δικαστικός ἀπό τήν αὐτήν ἐπαιρετεῖ ὀναγκαστικά ἀντιαστική ἔνοια. "Οπως πρέπει νά τονίσουμε ἐνάντια σέ μιά προκατάληψη, ἡ ὅποια διαδόθηκε ἀπό ἀριστερούς πολέμιους τοῦ «ἀστικοῦ-ἀντιδραστικοῦ» ἐλιτισμοῦ καί τῆς «ψυγῆς» ἀπό τήν κοινωνική πραγματικότητα, ἐνῶ συνάμα φάνηκε νά ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ ὅψιμη ἀστική τάξη στόν ἀγώνα ἐναντίον σοσιαλιστικῶν-μαρξιστικῶν ἐνοποιητικῶν θέσεων ὑπεράσπισε τήν αὐτονομία τῶν ἐπί μέρους τομέων τῆς κοινωνίας — ἡ θεωρία τοῦ *l'art pour l'art* δέν εἶναι ἀστικής, παρά ἀπ' εὐθείας ἀντιαστικής καταγωγῆς. 'Η ἀστική σύνθεση ἀπαιτοῦσε ἔνταξη τῆς τέχνης στήν κοινωνία καί στίς κανονιστικές τῆς ἀρχές, ἔνταξη ἡ ὅποια ὅφειλε νά ὑλοποιηθεῖ — χάρη στή σύνδεση τοῦ ὠραίου μέ τό ἀληθινό καί τό ἀγαθό. 'Ακριβῶς αὐτήν τή σύνδεση καταστρέφει ὁ αἰσθητικισμός, καί μ' αὐτό πάλι συμβαδίζει ἡ ἀποκοπή τῆς τέχνης ἀπό τήν κοινωνική καί διδακτική ἀποστολή της καί ἡ μετατροπή της σέ ἐλεύθερο παιγνίδι τοῦ προϊκισμένου ὑποκειμένου. Τώρα τό αἰσθητικό στοιχεῖο μποροῦσε νά χωρισθεῖ ἐντελῶς ἀπό τήν ἡθική κανονιστική ἀρχή καί ἀπό τό κανονικό ἡ φυσιολογικό ἐν γένει γιά νά συνδεθεῖ μέ ὅ,τι ἀπό ἀστική σκοπιά, ὅπου ὁμορφιά καί ἡθική ἡ ἡθικά νοούμενη ἀλήθεια συνυφαίνονται, ἐπρεπε νά θεωρηθεῖ ὡς ἀσχημο, παράδοξο, γελοῖο, διεστραμμένο ἡ τρομακτικό. Στή θέση τοῦ ὠραίου μέ τήν ἀστική ἔνοια μπαίνει τό ἐνδιαφέρον, τό ἐκπληκτικό, τό συγκλονιστικό ἡ ὅ,τι προκαλεῖ ἀμηχανία καί σύγχυση, δηλαδή ἐν γένει ὅ,τι θεωρεῖται ὡς καλλιτεχνικά πολύτιμο ὀνεξάρτητα ἀπό τό ἡθικό του ποιόν. 'Από περιφρόνηση πρός τό ἀστικό δέος ἀπέναντι στό κανονιστικό καί στό κανονικό ἡ φυσιολογικό ἀποδίδεται τώρα ἀξία σέ ὅλα, ὅσα ἀποκλίνουν ἀπό τό φυσιολογικό· μάλιστα ὁ αἰσθητικιστής δέν ὄρρωδεῖ οὔτε καί μπροστά στήν ταύτιση τέχνης καί ἐγκλήματος. 'Η ἀπόκλιση ἀπό τήν

ήθική κανονιστική άρχη συμβαδίζει δύμας μέσα στήν ίστορία του λογοτεχνικοῦ-καλλιτεχνικοῦ μοντερνισμοῦ μέ τήν αὔξουσα ἀπομάκρυνση ἀπό τήν κανονιστική άρχη ως μορφή, ἔως ὅτου τελικά καταρρέουν δλες οἱ (παραδοσιακές) μορφολογικές κανονιστικές άρχες. Γιατί τό ἐνδιαφέρον καί τό ἐκπληρητικό, μ' ἔναν λόγο τό ἀστάθμητο, ἐμφανίζεται αὐτόνομο καί ἀπομονωμένο δίπλα σέ ἄλλα παρόμοια στοιχεῖα, δέν ἀποκτᾶ ἐπομένως τό νόημα καί τήν ἀξία του χάρη στήν ἔνταξή του μέσα σ' ἓνα "Ολο, τό ὅποιο μόνον ἔτσι θά μποροῦσε νά 'ναι κι ὅχι ἄλλιως." Ετοι ἐκμηδενίζεται ἡ ἀστική ἀντίληψη γιά τήν ἀρμονία ως καλῶς συγχερασμένη σχέση μεταξύ "Ολου καί μέρους καί συντελεῖται ἡ μετάβαση ἀπό τή συγχρότηση του καλλιτεχνήματος μέ βάση ἐδραίους μορφολογικούς κανόνες στόν ὑποχειμενικό χειρισμό τῆς μορφῆς, καί μάλιστα χωρίς νά λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν οἱ κοινωνικά ἐπικρατοῦσες μορφές ἐπικοινωνίας καί συνενώησης. Ἡ διάλυση τῶν μορφῶν τῆς ἀστικῆς τέχνης δέν σήμαινε ώστόσο ἀναγκαστικά τήν ἀποκοπή ἀπό κάθε μορφή καί κάθε αἰσθητική. Μάλιστα στούς μεγάλους μαστόρους του λογοτεχνικοῦ-καλλιτεχνικοῦ μοντερνισμοῦ ἡ διάλυση τούτη συνδέεται μέ μιά καινούργια αὐστηρή μορφολογική συνείδηση, ἡ ὅποία ἐν μέρει ἀντλεῖ ἀπό τίς πτηγές του αἰσθητικισμοῦ καί στρέφεται ἐναντίον τῆς ἀμορφίας τῶν ρευμάτων τῆς πρωτοπορίας. Ἐπί πλέον ὁ φορμαλισμός του λογοτεχνικοῦ-καλλιτεχνικοῦ μοντερνισμοῦ ἐκφράζει μιά συνείδηση προερχόμενη ἀπό τή γενική ἀπέχθεια τῶν ἐκπροσώπων τούτης τῆς κατεύθυνσης ἐνάντια στόν καπιταλισμό καί στόν καπιταλιστικό πολιτισμό: ἡ μορφή δουλεύεται ἐδῶ ὅχι κατά τόν τρόπο τοῦ βιομηχανικοῦ ἔργατη, παρά μᾶλλον τοῦ μεσαιωνικοῦ μάστορη, ὁ ὅποιος βλέπει τή δουλειά του ως "Ολο καί τήν κατέχει ἀπό μωκρά οὐκείωση μέ τό ἀντικείμενο καί μέ τά μυστικά τῆς τέχνης του."

Ἐνάντια στήν ἀστική σύνθεση στρεφόταν δύμας ὅχι μόνον ἡ αἰσθητικιστική αὐτονόμηση τῆς τέχνης καί τῆς μορφῆς, ἀλλά ταυτόχρονα καί τό αἴτημα τῆς κατάργησης τῆς τέχνης καί τῆς μορφῆς ἐν γένει. Ἐδῶ ξεχώρισε μέ τίς ἐπιδόσεις της ἡ πρωτοπορία στίς διαφορετικές της κατευθύνσεις καί μέ ἐκάστοτε διαφορετικό τρόπο — καί τό ἀρχικό της αἴτημα πραγματοποιήθηκε ἀργότερα, τουλάχιστον ως γελοιογραφία ἡ ως διαφήμιση, μέσα στήν τεχνολογικά ἔξελιγμένη καί μαζικά κατασναλωτική μαζική δημοκρατία. Λέγοντας κατάργηση τῆς τέχνης, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς πρωτοπορίας δέν ἐννοοῦσαν βέβαια τήν ἀπλή ἐξάλειψη τῶν μορφῶν τέχνης μέσα σέ μιά κοινωνία πού κατά τά ἄλλα

θά τραβοῦσε ἀμετάβλητη τόν δρόμο της, ἀλλά μά παράλληλη ὀνα-
μόρφωση τῆς τέχνης καί τῆς ζωῆς, ἔτσι ὥστε ἡ τέχνη θά μποροῦσε
νά ἀπορροφηθεῖ ἀβίαστα καί ὀλοκληρωτικά ἀπό τή ζωή. 'Ο στόχος
αὐτός ἐπιδιώχθηκε κατά καιρούς κυρίως σέ σχέση μέ σημαντικούς ἐπί^{NEURON}
μέρους τομεῖς, ὅπως ἔγινε π.χ. μέ τούς λεγόμενους παραγωγιστές καί
μέ τά σχέδιά τους γιά τή σύνδεση παραγωγῆς καί τέχνης. "Ομως, τό^{NEURON}
μεγάλο ὄνειρο, ὅπως τό είχαν στόν νοῦ τους οἱ ντανταῖστές καί οἱ
σουρρεαλιστές, ἡταν ἡ ὀλόπλευρη συγχώνευση τέχνης καί ζωῆς, ὅπου
θά ἔπεφταν τά σύνορα τόσο ὀνάμεσα στίς διάφορες τέχνες ὅσο καί
ὸνάμεσα στούς διάφορους τομεῖς τῆς ζωῆς — σύνορα, τά ὅποια γιά
τήν ἀστική ἀντίληψη, παρ' ὅλη τήν προσπάθεια ἀμοιβαίας συμπλή-
ρωσης καί ἐναρμόνισης τῶν χωρισμένων μεταξύ τους τομέων, παρέ-
μενον σαφῆ καί ὀνταποχρίνονταν σέ μάν ούσιαστικά διαφορετική ἀ-
ποψη γιά τή δομή τῆς κοινωνίας καί γιά τόν ρόλο τῆς τέχνης μέσα
στήν ἔτσι δομημένη κοινωνία. Τό ποιητικό στοιχεῖο ὅφειλε τώρα νά
διαχωρισθεῖ ἀπό τήν ποίηση ώς ἴδιαίτερη τέχνη καί τό καλλιτεχνικό
στοιχεῖο ἐν γένει ἀπό ὅλες τίς ἐπί μέρους τέχνες, γιά νά ἀπλωθεῖ πάνω
σ' ὀλόκληρο τόν κόσμο τῶν ὀντικειμένων καί τῶν ἀνθρώπων διαμορ-
φώνοντάς τον διαφορετικά καί ἀποκαθιστώντας ὀνάμεσα στά ὀντικεί-
μενα καί στούς ἀνθρώπους σχέσεις διαφορετικές ἀπό πρίν. 'Υπ' αὐτές
τίς συνθῆκες, ὅλοι οἱ ἀνθρώποι μποροῦν νά κάμουν τέχνη σέ διαφο-
ρετικές μορφές, ἡ ἔνοια τῆς ἴδιοφυΐας, πού ἐνέπνεε τό σέβας ἀπό τήν
ἐποχή τῆς 'Αναγέννησης, μυκτηρίζεται καί ἀπορρίπτεται ἀκόμα καί
ἡ ἰδέα τοῦ «ταλέντου». "Αν ἡ τέχνη συνίσταται στήν ἐλεύθερη καί
αὐθόρμητη ἐκδίπλωση τῆς δημιουργικότητας τοῦ ἀτόμου, τότε περιτ-
τεύει ὅ,τι ἀκριβῶς χρειαζόταν ταλέντο, δηλαδή ἡ ἵκανότητα μορφωτῆς
ἐπεξεργασίας τοῦ καλλιτεχνικοῦ ὑλικοῦ μέ βάση ὄρισμένους κανόνες.
"Ομως ἡ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς ἴδιοφυΐας καί τοῦ ταλέντου ἐπληγτεῖ ὅχι
μόνο τήν ἀστική ἀντίληψη γιά τήν τέχνη, ἀλλά καί τήν κεντρική ἀστική
ἔνοια τῆς ἀτομικότητας. 'Η ἀστική τάξη είχε πάντα τίς δυσκολίες
της στήν ὀναστροφή της μέ τόν καλλιτέχνη καί μέ τή γνήσια ἡ θεα-
τρινότητη ἴδιοφυΐα του, φοβόταν τόν ἀστάθμητο γαρακτήρα του καί
προσπαθοῦσε νά δαμάσσει ὅ,τι τό ἄγριο είχε αὐτός μέσω τῆς θεομο-
ποίησης τῆς τέχνης. 'Ωστόσο ὁ ἴδιοφυής καλλιτέχνης ἡταν σάρξ ἐκ τῆς
σαρκός της, ὑψηλή ἡ καί ὕψιστη ἐνσάρκωση τῆς ἰδέας ἐκείνης γιά τήν
ἀτομικότητα, ἀπό τήν ὅποια ζοῦσε τό ἀστικό ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρώπου
καί τῆς παιδείας.